

עלון לב המועדים

הלכות והליכות בענין שמחת בת מצווה

גליון מיוחד לרגל שמחת הבת מצווה של ביתנו שתחי'

סמך לדבר: מדברי הים של שלמה (ב"ק פרק ז סימן לו) שכתב שסעודת בר מצווה אין לך סעודה מצוה גדולה מזו... והכא נמי בת שמתחייבת בכל המצוות שהאשה חייבת בהן, מעתה היא מצווה ועושה, שפיר יש לעשותו יום טוב ומצווה נמי איכא.

ובאגרות משה (ח"ב תשובה צו) דחה טענה זו דאינו דומה, ששם הבן ניכר שהגיע למצוות שמכאן ואילך מצרפים אותו למנין ולכל דבר שבקדושה, אבל נערה שלא ניכר בה הדבר למעשה ואין כאן אלא ידיעה בלבד שהגיעה למצוות, לכן אין עושים בשבילה סעודה ושמחה אע"פ שעצם הדבר שהגיעה למצוות שייכת לאותה שמחה כמו של נער.

הטעם שבר מצווה נוהגים לחגוג בסעודת מצווה ובת מצווה לא
[אף שביום זה מתחייבת במצוות עשה שאין הזמן גרמא ובלבד מצוות לא תעשה]

לפי שאין עושים שמחה אלא בדבר הניכר, וכיון שבנער ניכר שנעשה בר מצווה על ידי שמצרפים אותו למנין וכיוצא בזה משא"כ בבת לא ניכר במעשה שהיא גדולה ועל ידיעה בעלמא אין עושים סעודה אף שבעצם יש אותה שמחה ממש (הגר"מ פינשטיין או"ח ח"א תשו' קד ובח"ב תשובה צו).

טעם אחר: לפי שהטעם שאין עושים שלום זכר לבת לפי שדבר ידוע שכל הנשמות זכר ונקבה הם באים (עיין זוהר לך לך צא ע"ב) וכשיוצא לאויר העולם משביעים אותו (עיין נדה ל, ב) לבד, ובזה מושבעת גם כן בת זוגתו בשבועה אחת ואינה נשבעת בפני עצמה, וכתב המהרש"א (שם) שבועה זו ודאי לא חילה על הקטן עד י"ג שנים שאז בא יצר טוב ואילו תשמע אז, ולפי זה יש לומר שעל זה עושים סעודת בר מצווה על כניסתו לחיוב קיום אותה השבועה לשמירת התורה והמצוות וכיון שהיא נכללת בזכר לענין השבועה על כן אין עושים לה סעודה נפרדת על זה (ספר דברי ישראל

"בת שתיים עשרה שנה.. ובן שלוש עשרה שנה הרי הם מגדולים לכל המצוות (רמב"ם פירוש המשניות נדה פ"ה מ"ז, שו"ע תרט"ב) שיעור זה שגשגית בת מצווה אחר י"ב שנים היא הלכה למשה מסיני (שו"ת מהרי"ל נא, רא"ש בתשובה כלל יא).

הטעם שהבת מתחייבת במצוות בגיל י"ב ובן בגיל י"ג שנים

בינה יתירה נתן לאשה: "ויבן ה' אלוקים את הצלע" (בראשית ב כב) רבי אליעזר בשם רבי יוסי בן זמרא אמר ניתן בה בינה יותר מן האיש, ופירוש הרא"ש שהקדים בה בינה יותר מבאיש ולכן הבת כבר בת שתיים עשרה נעשית חייבת במצוות (בראשית רבה, נדה מה, ב).

טעם אחר: לפי שחיי האשה לרוב קצרים יותר מבאיש (רמב"ם פירוש המשניות נדה פרק ה משנהו, עיין ספר תוס' יו"ב יומא פרק ב א בענין זה).

טעם אחר: אשה מתפתחת יותר מהר מהאיש (עיין רש"י כתובות ה, א ד"ה ובתינוקת שהיא ממהרת להביא כח, שאינה מתשת כחה בלימוד התורה. ועיין סנהדרין סט, ב ממאי וכו').

סעודת בת מצווה

יש הננוהגים לערוך סעודת מצווה לילדה שהגיעה לגיל י"ב שנים.

הטעם: לפי שבגיל זה היא נכנסת לעול מצוות וחייבת בכל המצוות שאשה חייבת בהם (שו"ת ישכיל עבדי או"ח סימן כח).

טעם אחר לחגיגת בת מצווה

כיון שעלתה בדרגה מקטנה לנערה יש לעשות לה חגיגה לסיבת עילויה (שו"ת ישכיל עבדי שם).

טעם אחר: מכיון שנכנסה לעול מצוות שנשים חייבות כמו חתן בר מצווה וכמו שעשים חגיגה לבר מצווה בן שנכנס לעול מצוות כן רצוי לעשות גם לבת (שו"ת ישכיל עבדי שם).

ח"ב חיוור"ד סימן יח על פי מגדל עוז להיעב"ץ מ"ט לא עושים שלום זכר לבת).

טעם אחר: מובא בשמו של החזו"א שיש טעם כמוס מדוע אין עושים סעודת בת מצוה והוסיף ואמר ופלא שעמדו על כך שהרי אין עושים בני אשכנז סעודה (בספר מעשה איש ח"ג מובא מה"ר ברוך גריינמן שליט"א שהחזו"א אמר לאביו ר' שמריהו).

סעודת בת מצוה - הגיגת בת מצוה

בשונה מסעודת בר מצווה אף שבתורה לא הוזכר ענין שמחת בר מצוה ולא במשניות ובתלמוד, מצאנו סמך במדרש או בתלמוד בזוהר. אך לענין בת מצווה לא רק שאין לנו מקור אלא שיש טוענים שמקורו ויסודו שלא מיהדות, ואף יש איסור לעשותו.

יום שמחה

בספר בן איש חי כתב הבת כיון שתיכנס למצות אע"פ שלא נהגו לעשות לה סעודה בכל זאת תהיה שמחה ותלבש בגדי שבת ואם יכולה תלבש בגד חדש ותברך שהחיינו ותכון על כניסתה למצוות (ספר בן איש חי פרשת ראה אות יז).

יש אומרים: שאפשר לציין את המאורע הזה בתור יום שמחה וגילה בחוג של קרובים בבית הנערה או בבית ספרה שבו לומדת הבת (מובא בספר הלכות והליכות בר מצווה פרק ד, דברי הקול מבשר ח"ב סימן מד).

המתנגדים לעריכת הגיגיות מומכיות לבת מצווה

(שו"ת ציץ אליעזר חלק יח סימן לג אנרו"מ סימן קד)

דעת בעל האגרו"מ (שו"ת אגרות משה חלק או"ח סימן קד) שאין שום סמך ויסוד להחשיב את חגיגת ומסיבת הבת מצוה כסעודת מצוה, ואין זה אלא כשמחת יום הולדת בלבד.

טעם המתנגדים: משום שלא ימלט מלהכשל באבזריהו של גילוי עריות מכמה פנים ודי לחכימא (שו"ת ציץ אליעזר ח"ה סימן לג).

טעם אחר: מטעמי צניעות "כי כל כבודה בת מלך פנימה" (תהילים מה יד), וכיון שעיקר בסעודת המצווה היא כשיש עשרה אנשים וזה לא שייך שיתאספו עשרה אנשים לשמוח עמה שהרי זה סתירה לכל כבודה (תשו"נ ח"ה סה, הגרשז"א הליכות שלמה פרק מז אורחות הלכה הערה 8, שו"ת דברי ישראל ח"ב סימן ז, וממעם זה כתב החת"ם בהידושויו לשבת שאין

הנשים מן המהדרין במצוות נר הנוכה משום דמצותה בחוץ וכל כבודה...), וכן אין מן הראוי להושיבה בראש השולחן ושכל הסעודה יקרא על שמה (ספר ודרשת וחקרת).

יש אומרים: שאף בביתו לא יעשה סעודה, **והטעם:** כיון שאם נתיר בצנעא יעשו גם בהמון ובפרהסיא באולמות והזמנת קרואים וסעודות גדולות (ספר דברי ישראל ח"ב אהע"ז סימן ז).

טעם לחולקים שלא חששו לכך

לפי שאין איסור בדבר ואפשר לערוך את הסעודה באורח מוסרי, וכיון שעושים כן כדי לחזק בלב הבת שהגיעה למצות רגש אהבה ליהדות ולמצות ולעורר בה רגש על יהדותה והיותה בת לעם גדול וקדוש (שו"ת שרידי אש).

טעם אחר לאסור

משום שהוא נגד הדורות הקדומים שלא נהגו למנהג זה ושמא יש בזה שינוי מהדרך המקובלת דור דור (שו"ת באר משה ח"א סימן י, שו"ת דברי ישראל ח"ב סימן ז).

תשובה לטענה זו הטעם שבדורות הקדומים לא נהגו מנהג זה

לפי שכל אחד מישראל היה מלא תורה ויראת שמים וגם האויר בכל עיר ועיר היה מלא בריח וברוח היהדות ועכשיו נשתנו הדורות שינוי עצום והשפעת הרחוב משפיעה לכן נהגו לחגוג את יום קבלת עול מצוות לבנות (שרידי אש).

האם מותר לחגוג בת מצווה ואין חששו של (ויקרא יח ג)

"ובחוקתיים לא תלכו" (שו"ת שרידי אש ח"ג סימן צג עמוד רפח).

יש האוסרים לחגוג את הבת מצוה (רבי אהרון וולקין זצ"ל רבה של פינסק, שו"ת באר משה ח"א סימן י, שו"ת ציץ אליעזר חלק יח סימן לג). משום שהחמירו מטעם איסור "ובחוקתיים לא תלכו" לפי שמנהג זה מקורו מהגויים שעורכים טכסים לבנותיהן בהגיען לגיל הבגרות [וכונתם כעין שוויון זכויות שיש לאישה כמו לאיש], וכן מנהג המתקדמים והרפורמים [ששמו להם מטרה להשוות בין איש לאשה כגון בעליה לתורה שליח ציבור] (שו"ת זקן אהרון להר"א ולקין ח"א סימן ו).

ודעת החולקים לפי שהגויים חוגגים לא חוגגים לשם עבודה זרה שאם כן יש לאסור גם חגיגת בר מצוה וגם לאסור את התפילה שהרי הם מתפללים לע"ז שלהם, אלא מכיון שהם עושים את זה לרגל בגרותם של בניהם וגם הרפורמים אין עושים כן כדי להדמות להם אלא לשם חגיגת משפחה (בעל שרידי אש ח"ב סימן לפ).

יש אומרים: שראוי שתלבש בגד חדש ותברך ברכת שהחיינו (בן איש חי שנה א פרשת ראה אות יז).

אין לעשות סעודה זו בבית הכנסת, והטעם: כיון שיש הסוברים שאין זה סעודת מצווה אלא יום הולדת ולכן לא ראוי לעשות בבית הכנסת (שו"ת אגרו"מ ח"ב סימן צו וח"ד סימן לו).

גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה (קידושין לא, א)

הטעם שאין מברכים "ברוך שפוטירני על הבת"

הא"ר (רבה ד) כתב שעיקר סעודת בר מצווה לפי "שגדול המצווה ועושה מי שאינו מצווה ועושה", עכ"ד ולכאורה ה"ה בבת מצווה.

אין האב מברך "ברוך שפוטירני" לבתו שהגיעה למצות [כמו שמברך על בן] (פמ"ג רכה א"א ה, שו"ת קול מבשר ח"ב סימן מד).

ביאור הדבר גדול שכרו של מי שמצווה על עשיית המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה את המצווה.

והטעם: לשיטת המג"א (רבה ד) שטעם ברכה זו לפי שעל האב לחנך את בנו, ועד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חנכו ומכאן ואילך אינו נענש ולכן אומר האב "ברוך שפטרני", ולפי זה בבת שאינו חייב לחנכה (כמבואר בגמ' בניזיר כט, א) "בנו חייב לחנכו בתו אינו חייב לחנכה" אין לו לברך ברוך שפטרני (פמ"ג רכה קה). ואף לסוברים שהאב מחוייב בחינוך ביתו הקטנה (מחצ"ש על מג"א שמג) מ"מ אין לה הרבה מצות שמחנכה בקטנותה.

הטעם: לפי שמי שמצווה ועושה דואג ומצטער יותר פן יעבור ולא יעשה כמו שנצטווה, ממי שאינו מצווה דאף על פי שגם הוא עושה מכל מקום אינו דואג ומצטער שמא יעבור והוא כמי שיש לו פת בסלו שאם ירצה להניח יניח מלעשות המצווה (תוס' שם ד"ה גדול המצווה עושה).

טעם אחר: לפי שדרך העולם שהבת ניזונת מבית אביה עד הנישואים ואם כן כיון שהיא תחתיו יכול אף להוכיח וא"כ לא נפטר מעונשה עד הנישואים שלה ואז תהיה תחת רשות בעלה (כה"ח רכה ו).

טעם אחר: לפי שהשטן מפריע למי שמצווה ועושה את המצווה ואינו מפריע למי שאינו מצווה ועושה ומכיון שמצטער בעשיית מצווה מקבל שכר גדול כמו שאמרו "לפום צערא אגרא" (ריטב"א קידושין לא, א ד"ה דאמר, תוס' ע"ז ג, א ד"ה גדול).

יש אומרים: שכדאי שהאב יברך "ברוך שפוטירני מעונשה של זה" במסיבת החגיגה בלי שם ומלכות כדרך שמברכים לבן כשהגיע למצות (ספר נתיבי עם סימן רכה, שו"ת הלכות קטנות ח"א סימן רכב).

טעם אחר: לפי שמצוות אינן להנאת הקב"ה כלל ואינן אלא כדי לזכות אותנו בקיום רצון הבורא, לכן המצווה ועושה הרי הוא עושה רצון הקב"ה, ומי שאינו מצווה ועושה אינו עושה רצון קונו שהרי לא צוה אותו, אלא כיון שעשה את המצווה מצד עצמו ראוי לקבל שכר (ריטב"א שם בשם רבינו הגדול).

טעם אחר: לפי שלא נתקן הברכה רק כשהבן לפניו וכדמוכח בנוסח הברכה "מעונשו של זה", ואין זה מדרכי הצניעות לבא עם בתו לציבור ולברך (תשובות והנהגות או"ח סימן קנו).

טעם אחר: לפי שהמצווה ועושה יש לו ב' סגולות אחד מצד המצווה ואחד מצד המצווה, משאין כן מי שאינו מצווה ועושה יש לו רק סגולה המצווה עצמה (ספר תולדות יצחק קארו ריש פרשת כי תצא).

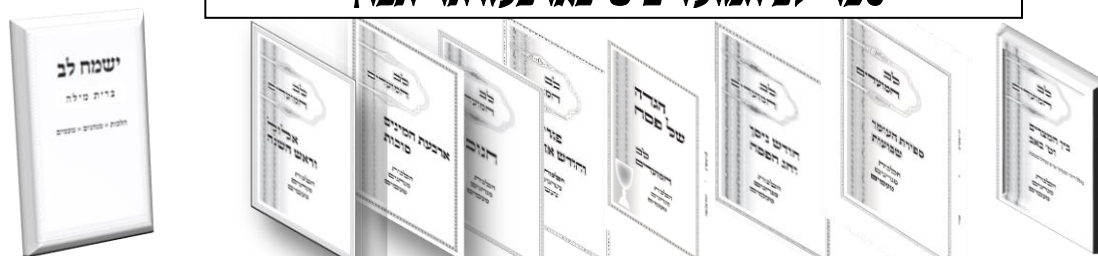
הטעם שאינה מברכת ברכת שהחיינו על התחייבות במצוות

טעם אחר: לפי שיש הרבה מצוות דבקות במינים ומיוחדות כגון מצות התליות בארץ ומצוות שנצטוו הכהנים ולא ישראלים ולכן מי שאינו מצווה ועושה לא יגדל שכרו כי אפשר שאין רצון השי"ת בו ומינו אחר שלא צווה ה' (דרשות הר"ן דרוש ה).

לפי שעל חידוש חיוב המצווה תקנו לברך שהחיינו ולא כשבמצווה ליכא חידוש זמן אלא בהגברא, לפי שישנו בהחיוב מצד קבלת התורה שגם לקטנים איכא ענין קבלת התורה, שאבותינו קבלו לדורי דורות ואין חדוש בהגברא דתיכף כשיסתלק הפטור מצד קטנות הוא בחיוב (שו"ת

אגרות משה יורה דעה חלק ג' סימן יד ד"ה ד' הטעם).

ספרי לב המועדים שיצאו בעזרתו יתברך

הלכות והליכות בענין פטור ממצות עשה שהזמן גרמא

ברכה על מצוות עשה שהזמן גרמא

יש אומרים: שנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא וכן נוהגות בנות אשכנז (תוס' עירובין צו, א ד"ה דילמא, ראב"ד פ"ג מהלכות ציצית ה"ט ובהלכות סוכה פ"ו, מרדכי שבת רפו, רמ"א יז ב תקפ"ט ו).

ויש אומרים: שאין לאשה לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא וכך נוהגות בנות ספרד (רמב"ם פרק ג הלכות ציצית הלכה ט שו"ע תקפ"ט ו יז יב),

והטעם: מכיון שנפטרו ממצוה זו הוי ברכה לבטלה והוי בכלל לאו של "לא תשא" (מאירי ר"ה לג, א, רבינו מנוח שופר פ"ב ה"ב).

טעם אחר: משום שאינם יכולות לומר "וציונו" שהרי לא נצטוו ולא נתחייבו על כך והוי כאומרת שקר (כ"י תקפ"ט, מ"מ פ"ו הלכות סוכה ה"ג, ביאור הגר"א שם ו משנ"ב תקפ"ט ס"ק י בדעת השו"ע).

בישוב הדבר לנוהגים לברך האיק אומרות "וציונו" הביאור כיון שהאנשים נצטוו על כך ואף לנשים יש שכר כשעושות המצווה הוי שפיר וצונו (ריטב"א קידושין לא, ר"ן קידושין יג, א בדפי הרי"ף, משנ"ב יז ס"ק ד).

ביאור אחר: למ"ד נשים סומכות [סומכות על קרבן] רשות [שיטת ר"ת] גוף הציוי נאמר אף לנשים שכך ניתנה תורה לאנשים בתורת חובה ולנשים בתורת רשות וההבדל הוא שאינן נענשות על כך, ולפי זה מצי שפיר לומר "וציונו" (קובץ שיעורים קמב רמ"ג).

מצות עשה מדרבנן שהזמן גרמא

יש אומרים שבמצות דרבנן אף שהיא מצות עשה שהזמן גרמא נשים חייבות (רש"י ברכות כ, ב ד"ה הכי עיין שם תוס' ד"ה בתפילה שביארו את רש"י, עיין היד"א בברכי יוסף רצא אות ח שהביא שכך כתב האורחות חיים הלכות ציצית לא, ור"ת בספר הישר כרש"י).

ויש אומרים: שגם במצות עשה דרבנן נשים פטורות (תוס' שם).

מצות עשה שהזמן גרמא שנשים חייבות

אף שנשים פטורות מצות עשה שהזמן גרמא מצאנו כמה מצוות שנשים חייבות בהם אף שלכאורה הם מצוות שהזמן גרמא ואלו הן, הבאת ביכורים, תוספת יום כיפור, בנין בית המקדש, שביתת הארץ והפקר בשביעית.

"כל מצוות עשה שהזמן גרמא אנשים חייבין ונשים פטורות וכל מצוות עשה שאין הזמן גרמא אחד האנשים ואחד הנשים חייבין" (קידושין כט, א).

נשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא

האיש מצווה על כל תר"ג מצות שבתורה והאשה פטורה מחלק של מצוות והם מצוות עשה שהזמן גרמא.

מהו מצוות עשה שהזמן גרמא

מצוה שהזמן גורם לה שתבוא (רש"י שם כט, א ד"ה שהזמן גרמא) ואיתא בגמרא (קידושין לג, ב) "איזו היא מצות עשה שהזמן גרמא סוכה, לולב, שופר, ציצית תפילין", מצות אלו הזמן גורם להם שיבואו ונשים פטורות בהם.

מנין

כתיב (שמות יג ט) "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך" הוקשה כל התורה כולה לתפילין, מה תפילין מצוות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אף כל מצוות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות (קידושין לה, א, רש"י שם ד"ה למען).

הטעם: כיון שאשה משועבדת לבעלה לעשות צרכיו ואם היתה מחוייבת במצות עשה שהזמן גרמא אפשר שבעת עשיית מצווה יצווה אותה הבעל לעשות מצוותו, ואם תעשה מצות הבורא ותניח מצוותו אוי לה מבעלה, ואם תעשה מצוותו ותניח מצוות הבורא אוי לה מיוצרה, לכן פטרה הבורא ממצותיו כדי להיות לה שלום עם בעלה, וגודלה מזו מצאנו (שבת קט, ב) שהשם הגדול הנכתב בקדושה ובטהרה נמחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו (אבודרהם סדר תפילות של חול שער שלישי, אורחות חיים חב הלכות מילה, כל בו מילה סימן עג).

האם נפטרות מחיוב המצווה אבל בקיום המצוה שייכות

יש אומרים: שנשים מופקעות מקיום מצוה זו ואינן מקבלות על זה שכר כמו מי שאינו מצווה ועושה, ואם מקיימות המצווה עוברות משום בל תוסיף (רש"י ר"ה לג, א ד"ה הא לשיטה אחת בגמרא שם).

יש אומרים: שנשים יכולות לקיים מצות עשה שהזמן גרמא ומקבלות שכר כמי שאינו מצווה ועושה (ר"ן ר"ה לג, א ד"ה ולענין, רמב"ן קידושין מא, א ד"ה ומ"מ).

להערות והארות ולתרומות: לכ ראב"ד 5 אלעד 052-7668608

לקבלת העלון במייל: lev17382@gmail.com